

הרב יואב שטרנברג

פרסום מידע שלילי על אדם ברשות החברתיות - בין עונישה להגנה

■ הקדמה ■ הפרסום הציבורי ככלי ביד בית הדין: הוועה חברתי בעניינים שבין אדם לחברו; הוועה חברתי בעניינים שבין אדם למקום; עונישה שאינה מן הדין ■ העברת מידע על ידי יחידים – בין עונישה להגנה: לשון הרע לשם הגנה על אחרים; התועלת בעדות של עד יחיד; התנאים להעברת מידע לשם מניעת פגיעה באחרים ■ פגעה באחרים לעומת פגעה בפוגע הפטנציאלי: איסור פגעה בשמו הטוב של פוגע פוטנציאלי; החרג לאיסור – פרסום התנהגות מינית פוגענית; פרסום מידע שלילי על אדם שניtan لنוקוט נגדו הליך פלילי ■ בין עיתונות לרשות חברותיות ■ סיכום

הקדמה

בעולם אידאלי, כאשר אדם חוטא, הן בחטאים שבין אדם לחברו הן בחטאים שבין אדם למקום, מערכת המשפט היא זו שתשפט אותו, תעניש אותו, ותרחיק אותו מנפגעים פוטנציאליים.

עולם העולם הזה אינו עולם אידאיל. לכן, לעיתים אדם חושב שיש אדם כלשהו שמסוכן לחברה והוא רוצה למנוע מאחרים את הסכנה. האם ניתן לפרסם את המידע אודות הפגע הפטנציאלי בלי להזדקק למערכת המשפט?

היום מקובל לשמש גם בתקורתו וברטשות החברתיות כדי לפרסם מזיקים שכallow. האם העברת מידע כזו מותרת?

לשאלת הזאת ישנם היבטים ההלכתיים, אבל גם היבטים מתחומים נוספים. חשוב לשڪול את התועלת שבפרסום המידע לעומת הנזקים הנגרמים ממנו.

מאמר זה אינו מבקש להציג מסקנות חתוכות והנחיות חד-משמעיות, אך כן ננסה להציג קווי חשיבה וכללים מוחמים שיעזרו להציג את הגבולות ההלכתיים בסוגיה זו, מתוך תקווה שהם יוכלו להגיד את צורות השיח בה וישמשו מצע לדין הכלל גם את ההיבטים הנוספים.

הפרסום הציבורי ככלי ביד בית הדין

הוקעה חברתית בעניינים שבין אדם לחברו

בדרך כלל, אנו מוצאים את השימוש בהוקעה אדם על פי פסיקת בית הדין ככלי להפעלת לחץ, ואולי אף עונישה, כלפי צד אחד מבין שני הצדדים בבית הדין.

המשנה (בבא מציעא ד, ב) אומרת:

משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות – אינו יכול לחזור בו. נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות – יכול לחזור בו. אבל אמרו: מי שפרק מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרק ממי שאינו עומד בדברו.

כלומר, כאשר הקונה שילם תמורת החפץ אבל עוד לא ביצע מעשה קניין, שני הצדדים יכולים לחזור בהם, אלא שישנה קללה על מי שאינו עומד בדיורו. בגמרה (בבא מציעא מה ע"ב) נחקרו אביי ורבא אם רק מודיעים על כך שישנה קללה כזו, או שגם מקללים בפועל את החזור. ההלכה היא כרבה, שמקלים בפועל.

הראשונים נחקרו כיצד נאמרת קללה "מי שפרק". לדעת הרא"ש (שם, פרק ד, סימן י) הקללה נאמרת בגוף שני, כלפי החזור בו: "מי שפרק מאנשי דור המבול... הוא עתיד להיפרע ממו". עם זאת, לדעת הרmb"ם (משנה תורה, מכירה, פרק ז, הלכה ב) הקללה נאמרת בגוף שלישי. אף על פי כן, כיון שההלכה כרבה, אין הכוונה שרק מצחירים הצהרה כללית שאולי תזהיר את מי ששוקל לחזור בו, אלא ככל הנראה יש כאן קללה מכוונת כלפי הצד החזור, שרק מנוסחת ביתר עדינות, בגוף שלישי.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותה החברתית - בין ענישה להגנה

למעשה, ה"שולחן ערוך" (חוון משפט, סימן רד, סעיף ד) העתיק את לשון הרמב"ם, והרמ"א מביא את דברי הרא"ש. כדעת הרמב"ם פסקו גם הב"ח (חוון משפט, שם) והש"ך (שם, ס"ק ה).

כיצד מתבצעת הקללה בפועל?

הרמב"ם כתב בפירושו למשנה (בבא מציעא ד, ב):¹

ויש לו לומר קללה זו [של "מי שפרע"] בפני צבור בני אדם או שיתן לאחר לומר
במקומו אותה הקללה, ובפני אותו איש אשר הקללה לפניו, ובאיזה מקום
שירצה.

גם ה"מרדי" (בבא מציעא, רמז שח) כותב שקללת "מי שפרע" הייתה נאמרת הציבור:
שמעתי דכל מי שמקבל מי שפרע צריך לומר בפיו כן או פוסקין לו כן ברבים.
ולא משנה כן בתוספתא... ובתוס' ה"ר לוי כתוב בשם ה"ר שלמה שאומרים
לש"צ לעמוד על המגדל ולומר מי שפרע.

הדעה הראשונה, שאותה דוחה ה"מרדי", היא שהחזר בו מן העסקה צריך לקבל על
עצמיו בעצמו את קללת "מי שפרע". לעומת זאת, בשם ה"תוספות" הוא אומר שמקללים
את החזר באופן ציבורי: אומרים לשlich הציבור לעמוד על המגדל ולומר "מי שפרע".
הרמ"א (חוון משפט, סימן רד, סעיף ד) מביא את דברי ה"מרדי" האלה.²

ברור שתוספת הפומביות نوعה לכך שהקללה תשפיע גם במדד החברתי, מלבד
הקביעה הערכית בගנותו של החזר בו.

השימוש בהכרזה פומבית כחלק מ"ארגון הכללים" של בית הדין קיים גם בתחוםים אחרים,
למשל, כלפי אישה המורדת על בעלה מותשייש (כתובות סג ע"ב):

המורדת על בעלה – פוחתין לה מכותבה שבעה דיןrim בשבת. רביה יהודה
אומר: שבעה טרפהיקין. רובתוינו חזו וنمנו, שייחו מכריזין עליה ארבע שבתות
זו אחר זו...

בפסק הראי"ד (שם, ד"ה ת"ר המורדת) נימק את טעם ההכרזה:

1. הצלות הוא מהדורות הרב Kapoor. במהדורות הדפוס נשמט חלק ניכר מן הדברים.

2. להרחבה בעניינה של קללת "מי שפרע", ראה הרב רון ש' קלינינמן "קללת מי שפרע – דעת משפט
וחברה" מחקרי משפט כו 179 (התש"ע). יש לציין שולדעת כמה פוסקים, גם את מי שנחשב מחוסר אמנה
יש לגנות בצורה פומבית. כך למשל כתוב בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן קא: "הכא נמי, שימור ש"צ על
המגדל ויכריז פלוני מחוסר אמנה ולא רוצה לקיים דברו כי".

פירוש, מカリין עליה בכתבי ניסיות ובכתבי מדרשות אولي תבוש ותיכלם ותחזר
בה, וגם שישמעו קרוביה וידברו על להבה.

גם כאן מדובר בסכסוך בין שני צדדים, ובית הדין משתמש בהכרזה להפעלת לחץ על אחד הצדדים – אولي יבוש וייכלם ויחזור בו, ואולי קרוביו יעורו בהפעלת הלחץ עליו. דוגמה נוספת, גם אותה נזכיר בקצרה, היא כלפי מי שאינו רוצה לzon את בניו ובנותיו. זהה לשון ה"שולחן ערוך" (ابן העוזר, סימן עא, סעיף א):

חייב אדם לzon בניו ובנותיו עד שיהיו בניוSSH... ואם לא רצה, גוערין בו ומכלמין
אותו ופוצרין בו. ואם לא רצה, מカリין עליו בצדור ואומרים: פלוני אכזרי הוא
ואינו רוצה לzon בניו...

מה תכלייתה של ההכרזה?

מפשטות סוגיות הגمراה (כתובות מט ע"ב) משמע שמדובר בכפייה, ככלומר, אמצעי
לחץ. כך נראה גם מילשון ה"שולחן ערוך".³

דוגמה נוספת לכך שתקפידו לצור לחץ חברתי על אדם בתחוםים שבין אדם לחברו,
הוא הנידי. ה"שולחן ערוך" (יורה דעתה, סימן שלד, סעיף מג) מונזה את רשותת האנשים
שמנדים אותם, ובهم הוא מזכיר את המעד על ישראל בערכאות של עובדי כוכבים
והוציא ממנו ממון בעדותו שלא דין, שמנדים אותו עד שישלם, וכן את המוכר קרקע
שלו lagi, שמנדים אותו עד שיקבל עליו לפצות את בעלי הקרקע השכנות לקרקע
שמכר, אם ייגרם להם נזק בגל הגוי שקנה את הקרקע.

כך גם מצינו בתקנת היישיבות (שולחן ערוך, חושן משפט, סימן א, סעיף ה) לנדות אדם
שה חייב כסף על פי דין לחברו, במקומות שבית דין אינו דין בזמן זהה. וגם במקרה זה הנידי
הוא "עד שיפיים לבעל דין, וכיוון שיתן לו שיעור הרואי לו – מתירין לו".

הרי לנו דוגמאות רבות לנידי שתכליתו העיקרית היא אכיפת פסק בית הדין.

³ עם זאת, יש לציין שפסק הראי"ד (כתובות סג ע"ב, ד"ה אמר' ר') כתוב: "כפו אותה על פיה ויעמוד
עליה, ויאמר אילו הדברים כדי שידעו הציבור שהוא אינו מרשם עליהם וירחמו הציבור עליהם". נראה
שמטרת ההכרזה לדעתו אינה להפעיל לחץ, אלא אדרבה להודיע על צורתם של הילדים לציבור. אך
אפשר לפרש גם בדעת הראי"ד, שישנן שתי מטרות להכרזה: גם כדי שהציבור ידע של פלוני אינו מרשם
על בניו וכן ליזור עליו לחץ, וגם כדי שהציבור יעזר ליתומים בעצמו. על כל פנים, מילשון ה"שולחן
ערוך" נראה שמקור ההכרזה הוא הלחץ החברתי שמופעל על האב לzon את בניו.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותות החברתיות – בין ענישה להגנה

הוקעה חברתיות בעוניים שכין אדם למקום

התורה כבר מצינית ביחס לחלק מוחונשים שמצוורים בה, שבעניינה יש גם מטרת של הוקעה ציבורית. כך מצינו ביחס לזקן ממרא (דברים יז, יב-יג):

והאיש אשר יעשה בזדון לבلت שמע אל הכהן העמד לשרת שם את ה' א'יליהיך או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל. וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד.

וכך נאמר בבריתא (סנהדרין פט ע"א):

תנו רבנן: ארבעה צריכין הכרזה – המסית, ובן סורר ומורה, זקן ממרא, ועדים זוממים.

וכן פסק הרמב"ם (משנה תורה, ממרים, פרק ג, הלכה ח).
לדעת רשי (בפירושו למשנה, סנהדרין פט ע"א, ד"ה כל ישראל), טעם ההכרזה הוא "שלא יעשה אדם עוד כן". לעומת זאת, הרש"ר היר"ש (בפירושו לתורה, דברים יז, יג) לומד מדברי הר"ן (חידושי הר"ן, סנהדרין שם, ד"ה בעדים) כיון אחר:

הפומביות הגדולה של גזר הדין והטלת העונש לא באה למנוע את היישנות אותו פשע, את "עשות הדבר הרע זהה" של זקן ממרא או בן סורר ומורה. שהרי יש רק חזמנויות נדירות לעשיית הפשעים האלה... אלא דוגמאות מרთיאות אלה באו לסייע להזדמנות התודעה על חשיבות החינוך והציווית: הצעות להורים והציווית לתורה המסורה ולנושאייה.

לפומביות של הענישה אין ערך הרתעתי, לדידו של הרש"ר הירש, שהרי במקרה מדובר באירועים נדירים. לפומביות יש ערך חינוכי אחר – תודעת חשיבות הציווית להורים ולאמתת קבלת התורה שבעל פה.

ניתן להוסיף מקרה נוסף לארבעת המקרים המצוורים בבריתא – דין של אישה סוטה, וכמובואר ברמב"ם (משנה תורה, סוטה, פרק ג, הלכה ה):⁴

ומקבץין עליה קבוע גדול של נשים שככל הנשים הנמצאות שם חייבות לראותה
שנאמר ונוסרו כל הנשים וג'...

4 ומקורו בגמרא (סוטה ח ע"ב).

כאן ברור למדי שמטרת הענישה כוללת אלמנט של הרתעה. הדבר מתבטא מכמה וכמה סוגיות במסכת סוטה, שמהן עולה שההרתעה לנשים אחרות היא חלק חשוב בענישה של המים המרים.

עד כאן הבנו דוגמאות שבهن הפורמיות היא חלק מעצם תהליך הענישה המוגדרת בתורה. עם זאת, מצינו עוד עכירות רבות שכלי חשוב בהתמודדות עמן הוא הנדיוי, ובهن (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן שלד, סעיף מג): המוצה תלמיד חכם, הקורא לחברו עבד, העושה מלאכה בערב פסח אחר חצות ועוד.

הנדיוי הוא גם קביעה ערכית כלפי החוטא, ולכן חלים עליו חלק מדיני אבולוט (שולחן ערוך, שם, סעיף ב), אבל ברור שיש בנדיוי גם מרכיב של לחץ חברתי – "שבני אדם מרחיקין אותו כדי לביישו" (שולחן ערוך, שם, סעיף יב).

ענישה שאינה מן הדין

יש דרך נוספת לענישה שאינה מן הדין, ותכליתה הרתעה בלבד. כך כותב הרמב"ם (משנה תורה, סנהדרין, פרק כד, הלכות ד-ה):

יש לבית דין להלכות מי שאינו מחויב מלוקות ולהרוג מי שאינו מחויב מיתה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, וכיון שרואים בית דין שפרצו העם בדבר יש להן לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם, הכל הוראת שעה לא שייקבע הלכה לדורות. מעשה זה ותיקו אדם שבעל אשתו תחת אילן, ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת ביום יוננים והביאוהו לבית דין וסקלווה...

וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלכות אדם ששמוועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העניות, והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהיה אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמוועה רעה, וכן מבזין את זה ששמוועתו רעה ומחרפין את يولזרתו בפניו.

מטרת הענישה הזאת אינה ענישת החוטאים אלא הרתעה. כך עולה מדברי הרמב"ם בהלכה ד, שמטרת הענישה היא "לגדור ולחזק הדבר", וכן מן הדוגמה של סקילת מי שרכב על סוס בשבת, שהרי הענישה אינה מرتיע את הרוכב עצמו כי הוא כموון כבר מות.

אם נסכם את מה שראינו עד כה, הרי שבדרכי הענישה הקלאסית של בית הדין, דהיינו בדרכי האכיפה הכתובות בתורה, השימוש בענישה פומבית מצומצם למקרים מסוימים.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותות החברתיות - בין עונישה להגנה

מרכזית חיבי המלכות והມיות אינם מוקעים בפומבי, וגם בדיי הממונות לא מצינו בדרך כלל את הפומביות כחלק מהענישה.

עם זאת, בית הדין רשאי להשתמש גם באמצעים חברתיים כדי לאכוף את הדין, בין בהכרזה על החוטא בין בשימוש בעונש הנידי.

התורה גם מכירה בדרך עונישה שאינה חלק מידי העונשים הכתובים בתורה, כדי "לעשות סייג לתורה". כאן לעונישה יש בהחלט אלמנט של הרתעה כלפי אחרים.

כל הדוגמאות שעשכנו בהן עד עכשיו הן דוגמאות למצב שבו בית הדין הוא הגורם שמחיליט על עונישה כזו, בין כשבית הדין דין בפועל במקורה שבין שני אנשים, ובין כשמדבר בבית הדין בעל הסמכות בעיר, שיש לו חובה להיות האחראי למצוות הרוחנית של התושבים.⁵

אולם כפי שנכתב בהקדמה, מערכת השיקולים של בית הדין אינה הנושא שבו אני דין במאמר זה, אלא השאלה متى יהדים רשאים להעביר מידע על אדם שחטא.

העברה מידע על ידי היחידים - בין עונישה להגנה

לשון הרע לשם הגנה על אחרים

הגמרא (נדה סא ע"א) אומרת:

תנא: הוא הבור שמילא ישמיאל בן נתניה חללים דכתיב והBOR אשר השליך שם ישמיאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה. וכי גדליה הרגן? והלא ישמיאל הרגן! אלא מתווך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרחה ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

על פי הגמרא, גדליה בן אחיקם נתבע על כך שלא פעל על פי עצתו של יוחנן בן קרחה. דmons של האנשים שמתו עם גדליה רובץ אפוא לפתחו.

ומכאן מסיקה הגמרא:

אמר רבא: הא ליישנא בישא אף על פי דלקבולי לא מבעי – מיחש ליה מבעי.

⁵ וכדברי הרاء"ש (בבא קמא, פרק ט, סימן ה): "ודוקא גדול הדור כגן רב נחמן דחתנה דבר נשיאו הוה וממוונה לדון על פי הנשיא, או טובי העיר שהמחום רכבים עליהם, אבל דין דעלמא לא".

כלומר, כאשר אדם שומע לשון הרע, כמו גדליה בן אחיקם, אף שאינו רשאי להאמין לה, מוטל עליו לחושש למה שנאמר ולפעול כדי להגן על עצמו או על אחרים. הדברים מתחדדים יותר בסיפור בהמשך הגמרה:

הנהו בני גלילא דנפק עלייוו קלא דקטול נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה: לטמരין מר. אמר لهו: היכי נעבד? אי לא אטMRIINCו – חזוזיתיכו, אטMRIINCו – הא אמר רבנן: הא ליישנא אף על גב דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי. זילו אתון טמרו נפשיכו.

בתוספות הרא"ש (שם, ד"ה אטMRIINCו) כתבו:

אטMRIINCו הא אמר רבנן הא ליישנא כייש איבעי ליה למיחש – פירש רשי, ושמא הרוגתם ואסור להציל אתכם. ותימה הוא לומר כן, שם יצא קול על האדם שחטא, שבשביל זה אסור להציל נפשו.

ונראה דברי רב אחאי, שפירש בשאלות: אם הרוגתם חיבתם ראש למלך, שהתרה מלךROL וזכהים. ובענין זה דוקא יש לחוש ליישנא בישא, היכא שיוכלו לבוא לידי היזק לו או לאחרים אם לא יחושו לו. וכן הוא דגדליה בן אחיקם. אבל בענין אחר אסור אפילו לחוש לשון הרע ולהאמינו כלל וככל.

ה"שאלות" כותב שמה שמותר "למייחש" לשון הרע, הינו כדי להגן על עצמו או כדי להגן על אחרים. מסתבר שבהגנה על אחרים כולל גם העברת מידע להם. ולא זו בלבד שמותר להעביר להם את המידע, אלא אף חובה לעשות כן, שהרי על כך בדיקות נקבע גדליה בן אחיקם. וכן כתב בספר "פתח תשובה" (ldr' ישראל איסרלן, על שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קנו):

הנה המגן אברהם וכן בספר המוסר הארlico בחומר אסור לשון הרע, וראיתי לנכון בעיר לאידך גיסא, שיש עון גדול יותר מזה וגם הוא מצוי ביותר, וזה מי שמנעו עצמו מלהיות אוזן חבירו במקום שיש צורך להציל עסקן מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע...

וכן כתב גם ה"חפץ חיים" (הלכות רכילות, כלל ט, סעיף א):

אם אחד רואה לחברו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחד, והוא משער שבודאי יסבב לו על ידי זה עניין רע, צריך להגיח לו כדי להצילו מן העניין הרע ההוא.

התועלת בעדות של עד יחיד

סוגיה יסודית נוספת הזו היא הסיפור המובא בגמרה (פסחים קיג ע"ב):

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותה החברתית - בין ענישה להגנה

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן: המדבר אחד בפה ואחדقلب, והיודע עדות בחבירו ואיןנו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי.

כי הא דטוביה חטא ואתה זיגוד לחודיה ואסחד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה: טוביה חטא זיגוד מינגד? אמר ליה: אין, דכתיב לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודך אסחדת ביה – שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

במקרה המתואר בגמריא זיגוד בא להיעיד שטוביה עובר עברות שבין אדם למקום. רב פפא הלקה את זיגוד והסביר שכיוון שאין דבר שנייתן לעשות על סמרק עדותו של זיגוד, הרי שמדובר בלשון הרע בלבד. נמצא שזיגוד חטא בלשון הרע, ואילו על טוביה אין שום מידע בעל ממשמעות.

במהמשך הסוגיה נאמר:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: מותר לשנאתו.

ופירש הרשב"ם (שם, ד"ה מותר לשנאתו):

הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו אף על פי שאינו רשאי להיעיד לו מותר לשנאתו
שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע.

בשו"ת מהר"יק (שורש קפח) ישנה תשובה העוסקת בהטרדה מינית. אישת אחת התלוננה על אדם שנקרא רב כי אהרון שהוא מטריד אותה. המהרי"ק כותב שאין לתלוננה של האישה שום ממשמעות מצד הענשתו של רב כי אהרון. הוא מצטט את הסוגיה בפסחים שהזכרנו, ומתייחס לדברי הרשב"ם שהוזכרו בסופה. זהה לשונו:

ולא מביעיא דאיון לביש ולהרחק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאתו לבב מותן עדות עד אחד אסור. כדמותו שם בהדייא דזוקא הוא, שיודע בו בודאי שהוא רשע, מותר. אבל לכולי עולם, דלא ידע זודאי [שלא ידוע בזודאות], אסור למסנייה דעת אחד איינו קם לכל עון ולכל חטא....

ואפילו לשנאתו על פיה היה אסור כדפירותי, ק"ז בן ק"ז שאסור לבישו ולהרחקו מפני דברי האשה הזאת... וכ"ש לבישו ברובים כאשר נעשה להעני הזקן רב כי אהרן יצ"ז אשר בישו והכלימו ועכbero שלא לקרוא בתורהocab, ואין לך מלבד פני חבירו גדול מזה.

כלומר, כאשר אין עדות כשרה, אין שום נפקא מינה מעשית של הענשת החוטא, ואסור לבישו ואפילו אסור לשנאתו לבב כדי רשע.

אלא שם כן, באיזה מצב יהיה מותר להעביר את המידע הללו? מה היחס בין חוסר יכולת להאמין לעדות של עד אחד ובין יכולת להעביר מידע אלה ממשום "למייחש מבעי"?

התשובה פשוטה. כאשר מדובר רק בעונשת החוטא, וחטאו הוא רק בין אדם למקום, אין להענישו אלא על פי כללי העדות שבתורה, וכיון שעד אחד "אינו קם לכל עון ולכל חטא", הרי שאין לתת לעדות של עד אחד שום משקל. אולם כאשר מדובר באדם שעלול לפגוע באחרים, הרי שיש להעביר את המידע כדי למונע פגיעה בהם.

כך כותב גם הרב יונתן בלס⁶:

לכוארה, מדווק נתבע גדליה בן אחיקם על שלא פעל בעקבות דבריו של יוחנן בן קרח, שהוא עד אחד ואולי דבריו נבעו מנקנות? על כורחן, מושם שבמקורה שתיאר המהרי"ק לא הייתה סכנה עתידית; לא היה צורך להזהיר נשים אחרות מפני רבי אהרון, כיון שההעילה נגדו לא הייתה שכפה את עצמו על נשים נגד רצונן, אלא שהשתתף בפריצות ברצון שותפותו למעשה העבירה. מניעתו של רבי אהרון מלעלות ל佗רה ריק לצרכי עונש, אך לא כדי להציג נשים אחרות מעשיים דומים; ואילו בחוסר המעש של גדליה הייתה, כפי שהוכח לבסוף, סכנה עתידית.

התנאים להעברת מידע לשם מניעת פגעה באחרים

ההבחנה הזאת, בין העונשת החוטא, ואולי גם החזרתו בתשובה, ובין השאייה למונע פגעה באחרים, משתקפת בהלכות נוספות בהלכות לשון הרע. בהלכות רכילות (כלל ט, סעיפים א-ב) כתוב ה"חפץ חיים" חמישה תנאים שכארם מתקיים ניתן להעביר מידע לאחרים. הוא השמיט שני תנאים נוספים והזכיר אותם בהלכות לשון הרע (כלל י, סעיפים א-ב). התנאים המשומטים הם: ידיעה אישית של מספר הלשון הרע, ואמיירת תוכחה לחוטא לפני שמעבירים את המידע.

ב"באר מים חיים" (הלכות רכילות, כלל ט, ס"ק ט) הסביר מדווק השמיט שני תנאים אלו: והנה אחר שעוזרני ה' יתברך לבאר כל החמשה פרטיטים, נפרש עוד ... למה חיסרתי כאן הפרט... שידע את הדבר מעצמו.

6. הרב יונתן שמחה בלס "חסינותו של מרא דעתרא" תחומיין כב 21 (התשס"ב), עמ' 23.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותות החברתיות - בין ענישה להגנה

משמעותו דיש לי ספק עצום אם כאן צריך לפרט זה, דלאורה די זה אפלו רק אם שמע אחרים... אלמא אדם שמע עניין שיכول להיות היזק לאחרים אם לא גלה את אונם, כגון שאחד רוצה להיזק לו... הגם דעת פי דין אסור להאמין בדבר זה מחייב איסור קבלת לשאהר, אףכ' לחוש מיבעי, וצריך לגנות את אונו כדי שישמור את עצמו...

ועתה אbare מה שההיסטוריה כאן הפרט דהוכחה, משומן דנ"ל דכאן אין צורך בזה. דבשלמה שם הוא עניין שכבר עבר וסיפורו הוא רק כדי ל凱נא לאמת, ולהכי הוצרכנו להזכיר מתחילה אולי נראה שיתכן הנידון בעצמו את הדבר, על כן אין לספר גנותו לעת עתה. אבל כאן דאיירין לעניין לשמרו לאחד שלא הגיע לו רעה ממש הזה שהוא גנב או שותף רע וכיווץ זהה בכל הציורים, מה יועיל הוכחה, אפלו אם יבטוחנו שלא יעשה עוד זהה אولي לא יקיים דברו.

כלומר, התוכחה נחוצה כאשר רוצחים רק בטובתו של החוטא, אבל כאשר המטרה היא מניעת נזק אחרים, אין להמתין עם העברת המידע עד לתוכחה. וכן ניתן להעביר גם מידע שהוא שמוועה, אף שהמעביר אינו יודע את המידע מכל רason.

ה"חפץ חיים" חוזר על ההיתר הזה גם במקום אחר ומרחיב אותו עוד יותר (הלכות לשון הרע, כלל ד, סעיף י):

אם רואה אדם באחד מדיה מגונה... נכון לו לספר דבר זה לבנו או לתלמידיו ולהזהירם שלא יתחברו עמו כדי שלא ילמדו מעשי, כי העיקר מה שהזהירה תורה בלשון הרע, אפלו על אמרת, הוא אם כונתו לbezות את חברו ולשם זה קלונו, אבל אם כונתו לשמר את חברו שלא ילמד מעשי פשט דמותר ומזכה נמי אייכא. אך באופן זה וכיוצא בזה נראה דמצוה להמספר לבאר הטעם למה מספר בגנותו של חברו, כדי שלא יטעה השומע להתר על ידו יותר מזה, וגם שלא יבוא לתמונה עליו שהוא סותר את עצמו, כי פעם יאמר לו שאסור לספר אפלו על אמרת, כמו שתתברר לך מן הכלל ט', שמצוה הרבה היא להפריש בנוי הקטנים מזה העון, ועתה הוא מספר בעצמו...

כלומר, מותר לאדם לספר את גנותו של חברו אם מטרת המספר שיימדו להיזהר ממנו וממעשי הדרעים. ב"באר מים חיים" (שם, ס"ק מג) כתוב:

ובכאן אין צורך הפרטם דלקמן בכלל י' כי הפרט הא' שנזכר שם דהינו דוקא אם ראה בעצמו ולא אם שמע אחרים, במקרה אפלו אם שמע אחרים הלא יש לקבל דבר זה לעניין לחוש לעצמו ולאחרים...

ומכל מקום יש חילוק בזה,adam ראה בעצמו מותר לו לספר בהחלטה, אבל אם לא ראה בעצמו רק שמע מאחרים, יש לו לומר להם בלשון זה: שמעתי אומרים עליו כך וכך על כן יש מאד לחוש ולשמור ממנו.

ולענין הפרט שלא יגדל העולה יותר ממה שהוא, אם יספר להם כאשר הוא לא יתרחקו מאותו ויכל לבוא מזה ריעותא, אפשר דמותר לגדל. וכן כל שאר הפרטים דלקמן אינו מצוי כאן, רק העיקר שכבולם שיכוין לכבוד השם דהינו אם הוא רואה שהיה מזה תועלת ולא מצד שנאה.

כלומר, גם כאן אפשר לספר אפילו אם המידע אינו מכלי ראשון, ובבלבד שהמספר ידגיש שהמידע אינו מכלי ראשון. באופן מפתיע ה"חפץ חיים" מוסיף שモתר למספר גם להגדיל את העולה יותר ממה שהוא באמת, אם היא לא תתקבל על לב השומעים ללא להגדילה.

נמצא אם כן, שכאשר באים לספר מידע שמטרתו למנוע פגיעה באחרים, מותר לספר אותו אפילו אם המידע אינו מכלי ראשון, ואפילו אם לא הוכיחו תחילתה את הפוגע הפטונצייאלי. כמובן, עדין נדרשים התנאים האחרים, וכן נדגישי בעיקר את הצורך שכוונת המספר תהיה אכן לתועלת, ככלומר למניעת פגיעה ולא להענשה, וכמובן לא לנקנות וכיוצא בזה.

פגיעה באחרים לעומת פגעה בפוגע הפטונצייאלי

איסור פגעה בשמו הטוב של פוגע פוטנציאלי

אחד התנאים שדורש ה"חפץ חיים" בהלכות רכילות (כלל ט, סעיף ה) הוא, שלפני שמספרים לשון הרע על מנת למנוע פגעה אחר, יש לוודא שהפגיעה שתיגרם מי שיפרו עליו את הלשון הרע לא תהיה גדולה יותר מן הפגיעה שהייתה נגרמת לו אילו הייתה מובאת עדות גמורה על מעשייו אלו בבית דין:

כל עצם ההיתר שכתבנו בסעיף א' הינו Dok'a אם האיש שהוא מספר לו... יעשה מעשה, דהיינו, לחזור מהשכנגדו, או שאר ענייני היוזק, על פי דיבורו, אף שלא יעשה מעשה גורע יותר מערך הדין יהיה יוצא בבית דין על פי דיבורו אילו היו שני עדים מעידין בדבריו, אף על פי כן אסור, כיוון שבדבריו הוא גורם היוזק לנדון, מה שלא היה יוצא על ידי דבריו, אפילו אם היה מעיד עליו בבית דין, כי אילו היה אומר עליו עניין זה גופא בבית דין, לא הייתה יכולה ביד בית דין לחיבר אותו ממון על ידי דיבורו כי הוא עד אחד, ועתה הוא גורם לנדון היוזק ממש על ידי דיבורו.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותה החברתית - בין ענישה להגנה

המשמעות של התנאי הזה היא, שהמספר מהויב לטובתו של הפגע הפטונציאלי לא פחות ממה שהוא מהויב לטובתם של הנפגעים הפטונציאליים, ואין הוא רשאי לעשות פעולה שתగרום הייזק לפוגע.

התנאי הזה מגביל מאוד את יכולת פרסום מידע על אחרים, אפילו כדי למנוע נזק. פעמים רבות יגרום פרסום המידע פגיעה באדם שמספרים עליו את המידע – יתכן שיפטרו אותו מעבודתו או שיבוזה ברבים וכדומה. ההיתר של ה"חפן חיים" געשה אפוא היתר מינורי מאוד – ניתן להזיר אדם רק באופן אישי, ואך ורק כשמטרת ההזהרה היא למנוע כניסה לשותפות או שידוך וכדומה.

החריג לאיסור - פרסום התנהגות מינית פוגענית

עם זאת, דומני שניתן לצין חריג אחד. לעיל הבאנו את דברי הרמב"ם (משנה תורה, סנהדרין, פרק כד, הלכה ה) בעניין "מלך על לא טובہ השמואה":
וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלכות אדם ששמוות רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העQUIT.

ב"שולחן ערוך" (יורה דעת, סימן שלד, סעיף מג) מופיעה רשימת אנשים שיש לנודותם. הרמ"א (שם) מוסיף על פי תשובה מההר"ק (סימן א):
ואין צריכין לעניין נידי עדות וראיה ברורה, אלא אומד הדעת באמותות הדברים,
שהותבע טוען ברי ואז אפילו אשה אפילו קטן נאמן, אם הדעת נותנת שאמתה
הדבר.

ברור שהזו המצב גם כ"מלך על לא טובہ השמואה": בית הדין מעניש על סמן
שםועה ולא על סמן עדות ברורה, ולכן אם ברור לבית הדין שינה "שםועה"⁷, הוא
יכול להלכות על פיה.

כך מצינו גם בש"ת הריב"ש (סימן רסה). הריב"ש דין גם הוא באדם שאישה טענה
שהוא המטריד אותה. תחילת הריב"ש קובע שכיוון שאין עדים על דבריה של האישה, אין
אפשרות לעונש את המטריד, אבל לאחר מכן הוא כותב:
אבל כדי להפרישם מסור ראי למצוות עליו בכך נדי לבב' דבר עמה מטופ ועד
רע, וכן שלא ידורו בשכונה אחת. וכן אם מוחזק בעיניכם בחשוד על העQUIT, אף

⁷ כגון אם יוצא "קלא דלא פסיק", ובמקרה ברמב"ם (משנה תורה, סוטה, פרק ב, הלכות יג-יד) ובשולחן
ערוך (בן העזר, סימן יא, סעיף א).

אם אין עדים בדבר ראוי לגעור בו בנסיבות, ולאיים עליו שם לא יתנהג כשרה שתבדילוهو מכמ לרעיה ושתדחווה בשתי ידים. כמ"ש חכמיינו ז"ל (קדושין פא ע"א) מלקין על לא טובה השמואה, שנאמר אל בני לא טובה השמואה וג'.

הריב"ש כותב שאף שאין עדים ניתן להטיל צו הרחקה על האיש. וכן אם הוא מוחזק בעיניו בית הדין כחשוד על העריות אך אין עדים על כך, מותר לאיים עליו שינהגו בו כדיין "מלךים על לא טובה השמואה", ככלומר, להבדילו ולדחוותו בשתי ידים, כלשון הריב"ש.

נמצא שיש ביד בית הדין רשות לעונש בדרך של נידי אדם שיש שמורותות שהוא נהוג שלא כדיין בענייני עריות, אף שאינו על כך עדויות ברורות. וממילא מסתבר שאדם ששמע שמורותות כאלו יכול להזהיר אחרים, אף אם אלהות אלו יובילו לפגיעה בפרנסתו של אותו אדם וכדומה, שהרי אם שמורותות אלה היו מגיעות לבית הדין, אף מפי קטן או אישה, בית הדין היה יכול לנודות אותו.

חשיבות הדגש שהחיתר זהה נאמר על מי שנחשה על העריות; זו לשון הריב"ש, וזה גם לשון הרמב"ם.⁸ אמנם מדברי הרמב"ם (משנה תורה, סנהדרין, פרק כד, הלכה ד) נראה שהדין של "לא טובה השמואה" הוא למעשה חלק מהסמכות הכללית של בית הדין לעונש שלא מן הדין, אבל בסופו של דבר לא מצינו הנקודות מפורחות רבות הכלולות ביכולתו של בית הדין לעונש שלא מן הדין.

פרסום מידע שלילי על אדם שנitin נקוט נגדו הлик פלילי

יש מקום לומר שהמשפט הפלילי במדינה הוא ביטוי לסמכות של טוביה הקהל לעונש שלא מן הדין. כך כותב הרב גורן:⁹

ביחס למשפטים פליליים אין קושי רב, למראות שאין בכוחנו לכוף אדם יחיד לקביל עליו שופטים או עדים פסולים בעבירות פליליות, שיש עליהם עונשי גוף, הרי מפורש... שטובי העיר בעיון כבידין גדול הם נחשים, ומכך ועונשי כל דיני עונש, אפילו אין בדבר ראייה גמורה... בתוקף סמכות זאת לציבורו אפשר להוקק חוקים ולקבוע עונשים על עבירות פליליות עם עונשי מאסר וכדומה, כפי ראות עיני הדיינים או המחוקקים למען הסדר הציבורי.¹⁰

8 מקום נוסף שבו נזכר מושג הדומה למושג של "לא טובה השמואה" הוא "חכם ששמיועתו רעה" – "כגון שמתעסק בספר אייקורוסין ושותה במניין זמר, או שחבריו מtabישין ממנו ושם שמים מתחילה על ידו" (שולchan ערוך, יורה דעה, סימן שלד, סעיף מב).

9 דבריו מובאים אצל הרב יצחק אייזיק הילוי הרצוג תחוקה לישראל על פי התורה, פרק א – סדרי שלטון ומשפט במדינה היהודית (התשמ"ט), עמ' 147.

10 וראה גם אליאב שווחמן "מעמדם ההלכתי של בתים המשפט בישראל" תחומיין יג 337 (התשס"ד).

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותות החברתיות – בין ענישה להגנה

ואם כן, במצב שבו אדם יודע שהמידע שבידיו עשוי להביא להרשה בפלילים במערכת המשפט בישראל, הוא יהיה רשאי לפרסם את המידע אם המידע יביא לתוצאות הדומות לאלו שייגרמו עקב ההרשה הפלילית.

אלא שלמעשה – הנחיה זו קשה ליישום, שכן הפער בין הגשת תביעה פלילתית ובין הרשה הוא פער גדול.¹¹ דומני שהנחה שאדם רשאי לפרסם מידע שלילי על אדם אחר מתוך מחשבה שאם אותו מידע היה ידוע לבית המשפט הוא היה מושיע את החשוד בעברה, היא הנחיה שאינה מבוססת דיה בשביב לישם אותה בהלכות לשון הרע. רק ביחס לפגיעה מינית, שככלפיה חז"ל נותנים מרחב תמרון גדול בידי בית הדין רשיין לנודות את מי שנחshed על העריות, ניתן לומר בנסיבות יחסית שהואיל ובית הדין רשאי לנודות במקרה כזה, גם היחיד יכול להעביר מידע.

נמצינו למדים שבדרך כלל יהיה קשה מאד לפרסם מידע על אדם, אפילו כשהמטרה היא להגן על אחרים, אם פרסום המידע יגרום נזק לפוגע. אבל כאשר מדובר בפגיעה בתחום המיני, ויש מידע שאילו היה ביד הרשות היה מוביל להרשה, ניתן לפרסם את המידע גם אם בעקבות פרסום זה יפגע הפוגע עצמו.

בין עיתונות לרשותות חברותית

הדיון עד עתה עסק למי שיודע את הדברים מכל רASON, ולכל הפחות מצוי בפרטיה של הפרשה שאיתה הוא מבקש לחשוף. אדם כזה יכול להעיר את מידת האמינות של המידע שברשותו, ואולי גם את היכולת לבחון אם המידע עלול להביא לפתיחה תיק פלילי. גם במקרה כזה ראוי לשבת "שבעה נקיים" לפני שמעבירים מידע, ולהתיעץ עם כמה אנשים כך שיחשבו יחד על השלכות רבות ככל האפשר ששאלוי יוצרו מההעברה המידע, ולאחר שנבחנו חלופות אחרות.

אין זה מצבו של צרכן התקשרות, שאינו יודע דבר מלבד הכתיבה שאיתה הוא קורא או תכנית הרדיו שאיתה הוא שומע, ויש לשאל אם הוא רשאי לעזר לפרסם את הכתיבה על ידי שיתופה ברשותות החברתיות וכדומה.

קורא הכתיבה צריך לשוקל בדעתו את האפשרות שכתבה שהוא קורא נכתבת מותוק מגמה להעליל על אדם אחר, או שהיא נכתבת מבלי להתבסס על מידע אמין כל צורכו, ושאלוי היא נכתבת על ידי מי שנגע בדבר ולא רק צופה מן הצד. כמו כן, לא ברור אם

¹¹ להרחבה על נושא זה, ראה את מחקרה של מחלקה המחקרת של הרשות השופטת "שיעור הרשה וחיכוי בהליכים פליליים" (התשע"ב, tinyurl.com/jr4dg7y).

הफצת המידע היא הדרך היחידה להגן על נפגעים פוטנציאליים, שכן לעיתים ישנה דרך אחרת.

קשה מאוד לקבוע גדרים ברורים בעניין זה. כפי שראינו, ה"חפץ חיים" מתייר להעביר מידע, גם אם הוא רק שמועה, כאשר הדבר נחוץ למונעת פגיעה. עם זאת, כביש חשש סביר שהמידע אינו אמין, נראה פשוט שאין להעביר את המידע הללו.

כאמור, אין מטרת המאמר לקבוע מסקנות חדות, ועל כן מלבד הצגת השיקולים הנזכרים לא באתי להציג עמדת חתוכה.

דומני שכאשר המידע מגיע מן התקשות הממוסדת, יש מקום רב יותר להניח שהוא אמין. אף שגם תקשורת זו ככל הנראה אינה חפה מעליות וכדומה, סוף סוף מדובר בגופים שיכולים להיתבע בתביעות דיבחה, והאтика העיתונאית מהיבית לעורך בירור משמעותי לפני שמספרמים עובדות על אחר. לעומת זאת, אין זה כך כאשר מדובר בפוסט של אדם פרטי בראשות החברתיות, שאין לדעת כמה הוא אמין.

כמו כן, מסתבר להניח שגם המידע מגיע מוקובצת אנשים שאין להם אינטרס גלי וידוע בהפצתו, המידע הזה אמין יותר מידע שמועבר על ידי אדם אחד וקשה לעמוד על האינטרסים שלו.

שיתוף כל בدل מידע המסתובב במרשתת, אפילו אם הוא נעשה מתוך כוונה טيبة לעזרה למנוע פגעה, יכול בהחלט להיות אסור משום לשון הרע, ולעתים יכול לגעת גם בדיני נפשות. כמו כן, כמשמעותם בדרך זו יש להדגש שהשיתוף אינו נעשה על בסיס ידע מכלי ראשון, אלא שהוא שמועה בלבד ושמטרתו אך ורק להגן על נפגעים פוטנציאליים (כפי שהובא לעיל בדברי ה"באר מים חיים", כלל ד, ס'ק מג).

סיכום

במאמר ניסיתי להציג עקרונות ביחס לשאלת متى מותר, ואולי אף חובה, לשთף מידע שלילי על אנשים אחרים.

א. לאדם הבודד אין סמכות להעניש אדם אחר. סמכות זו שמורה לבית הדין. בית דין לעניין זה הוא בית הדין המוסכם במקום כלשהו, ולא בית דין שמין את עצמו. על כן, למעשה אין להעביר מידע למטרות ענישה.

ב. לכל אדם ישנה חובה להציג אנשים מנזקים, ועל כן ישנה חובה להעביר מידע כאשר הוא נועד למנוע פגעה אחרים.

פרסום מידע שלילי על אדם ברשותות החברתיות – בין ענישה להגנה

- ג. העברת מידע, ובודאי בדרך ציבורית, צריכה להיות המוצא האחרון.
- ד. כشمיעירים מידע זהה, יש לשקל גם את הנזק שעלול להיגרם למי שהמידע קשור אליו. על כן, אין להעביר מידע אם הנזק שייגרם למי שמספרים עליו את המידע השילילי, יגרום לו נזק רב יותר מן הנזק שהוא נגרם לו אילו הייתה מתקבלת עדות כשרה על המעשה הזה בבית דין.
- מן הרואין אפוא לשבת "שבעה נקיים" לפני שמעירירים מידע, ולהתיעץ עם כמה אנשים כך שיחשבו יחד על השלכות רבות ככל האפשר שעוללות להיווצר מההעברה המידע, ולאחר שנבחנו חלופות אחרות. בסופה של דבר, לעיתים מדובר בדייני נפשות ממש.
- ה. כאשר מדובר באדם שעובר על עברות בתחום הערים, יש לו גדר של "מלךים על לא טובה השמורה", ומותר להלקותו ולנדותו.
- ו. לאור האמור בסעיף הקודם, נמצא שמותר להעביר מידע על אדם זהה כאשר המטרה היא למנוע פגיעה באחרים, אף אם בעקבות העברת המידע יצטרך אותו אדם לאבד את מעמדו וכדומה, משום שהשלכות אלו אינן חמורות מנידוי.
- ז. לא רק מי שידוע מכך לראשונה רשאי להעביר מידע אלא גם אחרים, אבל כشمיעירים מידע בצורה זו, יש להדגיש שהמידע אינו ודאי ושהוא נאמר לאזרה בלבד. גם כאן יש לשקל בפלס אם המידע שאנו מעבירים אכן נראה אמין, ואם העברת המידע תורמת להגנה על נפגעים פוטנציאליים.